

UDK 343.9.018.3
343.988

Poskus tipološke klasifikacije vpletenih (induktorjev) v »kazensko dvojico«*

Janez Pečar**

Similibus similia gaudent
(Podoben podobnega išče)

Na razvoj razmerij med storilcem in žrtvijo pogosto vplivajo tretje osebe, ki jim pravimo »vpleteni« ali »induktorji«, kolikor naj bi se znanje o njih, ki bi ga še poglobljali, imenovalo induktologija. Le-ti so razen v pravu in njegovih teorijah o udeležbi dosti zanemarjeno področje. Z interakcionističnim preučevanjem razmerij med ljudmi pa tudi razmerij v »kriminalnem paru« prihajamo do novih spoznanj po katerih ugotavljamo, da z vlogami induktorjev nastajajo triadična razmerja, ki razširjajo etiološko problematiko kazenske dvojice in terjajo drugačne poglede na odnos storilec—žrtev, ki tako nista več edina udeleženca pojava.

Z vlogami vpletenih ali »induktorjev« pojasnjujemo različne dejavnosti, vplive in prispevke, ki privedejo do kaznivega dejanja, ne da bi se vpleteni (neposredno) vmešavali v ustvarjanje dogodkov. To navadno opravijo drugi, bodisi kot storilci bodisi kot žrtve, oziroma kot najbolj vidni dejavniki in ustvarjalci posledic.¹

Prispevki »induktorjev« so v etiološkem pomenu, po svoji pojavnosti in namenskosti, po stopnjah in oblikah udeležnosti in različnosti po eni strani in po praktični nedosegljivosti in teoretični prezrtosti po drugi, tako značilni, da jih gre, poleg drugega posebno preučevati tudi z zornega kota tipološke klasifikacije. Človeško vedenje, kakor tudi same ljudi pogosto klasificiramo, tipiziramo, kategoriziramo, razvrščamo, poimenujemo in s tem na določen način tudi opredeljujemo in stigmatiziramo za najrazličnejše namene. Tako je v kriminologiji za storilce, kot v viktinologiji za žrtve, opravljeno dosti tovrstnih poskusov, ki jih po eni plati potrebujejo bodisi praksa bodisi znanost, čeprav prihaja do prenekaterih kritik o umestnosti delitve ljudi samo po nekaterih in to predvsem

* Spoznanja pretežno izhajajo iz raziskave »Vloga vpletenih v viktimo/kriminodinamiki kazenske dvojice,« ki jo je opravil pisec. Raziskava je del programa »Raziskovanje deviantnosti na Slovenskem«, ki ga izvaja Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani v okviru URP Gospodarski in politični sistem SFRJ (5.2) za katerega se sklepajo pogodbe z Raziskovalno skupnostjo Slovenije.

** Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ O tem so pojasnila v sestavku »Induktologija« — znanje o vplivanju na kazensko dvojico, RKiK 35, 1984, 4, s. 299—311.

na zunaj vidnih značilnostih ali morebiti še po enem samem, pogosto celo epizodnem dogodku ali ravnanju.

V zadnjem desetletju so pri klasifikacijah zlasti napredovali v viktinologiji, v kateri so razvili prenekatera stališča o oškodovancu — žrtvi in tudi s tipologijo skušali pojasnjevati njeno vlogo pri kaznivem dejanju in v odnosu do storilca. Do intenzivnejših prizadevanj za razvrščanje prihaja tudi na tretmanskem področju in pri novih oblikah pojavov z njihovimi storilci, kot so kriminal, strukturalna kriminaliteta itd.

Tipologija in njeni poskusi upopštevajo razne, predvsem biološke, družbene in psihološke sestavine, neredko povezane tudi s situacijskimi dejavniki, ranljivostjo, demografskimi posebnostmi in celo s spolom. Če naj poudarimo pomen posameznih pionirjev pri takšnih klasifikacijah bi vendarle lahko rekli, da je na prenekaterih področjih skoraj toliko tipologij kolikor je piscev, ki se jih lotevajo. Le-ti pa imajo največje pred očmi praktično uporabnost tistega kar počenjajo, predvsem za razločevanje pojavo-slovja, razumevanja vzročnosti za kasnejše obravnavanje (tretman) in seveda zlasti za preprečevanje.

Pri tem pa vedno velja določena previdnost pred morebitnim predimenzioniranim pomenom tipologij, ki ne bi smelo zavajati ljudi, ki jih uporabljajo, glede končne veljavnosti. V glavnem naj pomenijo le oris posameznih značilnosti ljudi, ki jim velja prav zaradi njih samih določena pozornost, tako za prakso kot za morebitne teoretične posplošitve.

Najpomembnejše okoliščine, ki se kažejo pri katerikoli tipologiji bodisi storilcev bodisi žrtev so: osebnost, dogodek in razmerja med njimi. V zadnjem času pa poudarjajo tudi, predvsem pri personalizirani kriminaliteti, neposredne osebne komunikacije obeh v kriminalnem paru tik pred posledico in razmišljanja, koliko ti stiki vodijo k pojavu, kakršen je nastal.

Če se zdi, da sta oba v kriminalnem paru vendarle najbolj pomembna, še posebno spričo njunih razmerij do posledice, pa je v središču pozornosti zadnjega časa tako imenovani **viktinološki cikel**.

V ta viktimološki cikel ali kriminoviktimpodinamiko pa se čestokrat vključujejo tudi tretje osebe ali »induktorji«. Zanje ugotavljamo, da imajo različen pomen, vloge in prispevek v vseh fazah tega procesa, od pobude za dogodek do posledice dejanja in še kasneje. To pomeni, da niso brez vrednosti za razmišljanje o nastanku in razvoju pojava. Ker jih ni malo in ker veliko število ljudi postaja žrtev ali storilec samo zaradi njih, ali pa z njihovim sodelovanjem menimo, da se jih je treba prav tako lotevati z določenim klasificiranjem za istovrstne namene, kot to delamo za žrtve in storilce, kajti vse tri vloge (kjer so) pomenijo v končni posledici zaključeno celoto.

Zato jih poskušamo razvrščati po naslednjih izhodiščih:

- normativno,
- po dejavnem razmerju do dvojice,
- po prispevku,
- po »krivdni« udeležnosti in odgovornosti,
- po njihovih morebitnih biopsihosocialnih značilnostih in
- po glavnih statusnih vlogah »induktorjev«.

Tipologija, ki smo jo pripravili, se po nekaterih posameznostih tudi prekriva. Kot drugje tudi v njej ni čistih tipov, ki bi se pojavljali samo v eni zvrsti. To tudi ni bil naš namen, ker smo izbrali več možnosti za poskus klasifikacije, ki že same po sebi zahtevajo poglobljeno raziskovanje in razširjanje znanja o njihovi pojavnosti, udeležnosti, vplivih in prispevkih.

1. Normativno razvrščanje

Normativno razvrščanje udeležencev izhaja iz kazenskega prava, v katerem so vloge pri storitvi kaznivega dejanja predvsem naslednje: storilec, sotorilec, napeljevalec, pomagač in organizator. Vrstni red, ki ga navajamo ni pomemben za razmišljanje o posledici in z njim ne poudarjamo hierarhičnega stopnjevanja.

Za naš namen nismo upoštevali storilca oziroma sotorilca in oškodovanca, ker le ti predstavljajo v bistvu »kriminalni par« oziroma »kazensko dvojico«, ne glede na to ali gre na vsaki strani za eno ali več oseb, to je za enega ali več storilcev, ali za enega oškodovanca ali več.

Vpleteni so po teh izhodiščih tisti, ki so udeleženi poleg obeh v paru in katerih posledica

po pravni teoriji ni rezultat njihovega delovanja. To pa so organizatorji, pomagači in napeljevalci.

Pravne teorije so restriktivne pri določanju, kdo sploh lahko pride v poštev za omenjene tri vloge. O tem na široko razpravljajo, da bi prikazale zlasti ožji (pravni) pogled na osebe, ki kakorkoli prispevajo k razvoju dogodka, iz katerega je nastala posledica.

Normativna tipologija pozna torej:

- napeljevalca, ki drugega naklepno pripravi, da stori ali poskusi storiti kaznivo dejanje (23. čl. KZ SFRJ),
- pomagača, ki naklepno deluje tako, da z različnimi dopolnilnimi dejavnostmi sodeluje pri storitvi kaznivega dejanja druge osebe (24. čl. KZ SFRJ), in
- organizatorja, ki ustanavlja in organizira izvrševanje kaznivih dejanj (26. čl. KZ SFRJ).

Podrobnosti so razvidne iz del velikega števila piscev, doma in v tujini. V tem sestavku se ne lotevamo te problematike, ker ni »induktoška«, razen tega pa z našim razmišljanjem ne bi v ničemer prispevali na pravnoteoretičnem področju. Normativno tipiziranje je deloma okvir v katerem je mogoče iskati odtenke udeležbe ob drugačnem, to je nepravnem lotevanju. To pa je naš glavni namen.

2. Razmerja do dvojice ali vsaj enega od njiju

Induktorji (vpleteni) vstopajo v razmerja s kriminalno dvojico na dosti načinov, za katera so pomembni: posebnosti viktimološkega ciklusa, narava razmerij, namenskost vpletanja, koristi itd., zato se v okviru te problematike nakužejo določeni »tipi«, ki jih gre še posebej poudariti, le-ti so:

- delujoči samo na eni strani ali »posamezni«,
- delujoči na obeh straneh ali »skupni«,
- ponavljalci ali neprestani oz. stalni, in
- nepoznani ali slučajni.

a) Delujoči samo na eni strani oz. »posamezni«

Dosti stikov med ljudmi je osebne, intimne in podobne narave, hkrati pa so poznanstva lahko omejena še posebej, ker ljudje kot posamezniki lahko zelo veliko komunicirajo, hkrati ko je nemogoče, da bi imel vsak (ali določen) posameznik

tudi stike z vsemi znanci drugega posameznika. Pa ne samo to. Tudi privrženost, simpatije, ljubezen, tovarištvo, naklonjenost do nekaterih ljudi, določajo razmerja do njih celo v konfliktnih položajih. Prav ti so najpogostejši preizkusni kamen, na katerem se spozna prijatelja, dobrotnika, somišljenika, zagovornika itd. od sovražnika, nasprotnika, tekmeča in podobno.

Zato tudi vpleteni v najrazličnejših vlogah, ki jih prevzemajo, **delujejo pogosto samo na eni strani** v kriminalnem paru bodisi zato, **ker drugega v dvojici sploh ne poznajo**, bodisi zato, **ker so naklonjeni samo enemu izmed njiju** ali pa narobe. Škodovati žele samo izbranemu, ki je ali žrtev, ali storilec, odvisno, kaj je njihov namen vpletanja, ali na čigavi strani želijo vnesti svoj prispevek.

Kot delujoči samo na eni strani so vpleteni tudi pri vseh tistih dejanjih, pri katerih je oškodovano družbeno premoženje, oziroma predvsem pri sekundarni in terciarni viktimizaciji. V teh primerih tako ali drugače, največkrat pa v negativnem ali destruktivnem smislu delujejo večinoma na strani storilca (četudi so lahko izjeme).

b) Skupni

V sorodstvu, sosedstvu, pri tovarištvu, na delovnem mestu, najpogosteje pa v družini in tudi pri nekaterih drugih razmerjih (toda znatno redkeje), vpleteni dejavno **sodelujejo z obema stranema**, zlasti pri tako imenovanih personaliziranih stikih. V navedenih skupinah, zlasti v **čustvenih zadevah, so pogosto glavni nosilci spodbujevalci in provokatorji**, pri nastanku, razvoju in posledici prenekaterega ravnanja z usodnim izidom. Za skupne vpletene so po navadi **značilna dolgotrajna razmerja**, ki se razvijajo v trikotniku, štirikotniku in še kako drugače ter v različnih variantah.

»Skupni« vplivajo na razmerja obeh, ki ju pogosto zapletajo v spopad zaradi ljubezni, premoženja, služnosti, moči, ugleda itd. Življenje daje neskončne možnosti za različne komunikacije in za potek najraznovrstnejših socialnopsiholoških stikov. Na to vplivajo, ne le status, oziroma socialni položaj posameznika, vrsta dogodka ali spora in drugi vplivi, ampak tudi **razlike med osebnostmi**, ki se vpletajo v psihodinamične procese med ljudmi in iščejo možnosti dominacije, ugleda, pomembnosti, uveljavljanja itd., na tak ali drugačen način, bodisi v pozitivnem bodisi v negativnem smislu.

c) Ponavljalci ali neprestani oz. stalni

Pri tem mislimo na določeno **povratništvo ali stalnost v vpletenosti z zornega kota ponavljanja te vloge**. Tovrstno vpleteni ne spuste iz rok svojega partnerja, ki postaja bodisi žrtev bodisi storilec, morda predvsem zaradi njih. V kriminološki klasifikaciji je povratništvo ali recidivizem zelo pomembna skupina deviantov. V viktimologiji poznamo povratništvo v oškodovanosti, pri čemer govorimo še o nadaljevanji viktimizaciji, oziroma stopnjevanji viktimizaciji. Prav tako tudi vpleteni niso brez prispevka v tej zvezi, **zato bi lahko imenovali to zvrst »recidivizem v vpletenosti«**.

Vmešavajo se ali spodbujajo, in to neprestano, enega ali drugega v paru, da ostajata v konfliktu, da nadaljujeta in rešujeta medsebojna razmerja ob njihovi udeležbi tudi do končne posledice, to je umora ali telesnega poškodovanja.

Neredko se ti »ponovni« ali »neprestani« ponavljalci vpletanja izmaknejo svoji lastni viktimizaciji tik pred posledico, ki zadene drugega. In prav v tem je **velika nevarnost njihove ponavljajoče se ali neprekinjene vloge**, ki se največkrat razvija v močno čustveno obarvanih razmerjih predvsem v družini, sorodstvu, sosedstvu in sploh med ljudmi, ki morajo živeti skupaj (tudi za ljubezenski trikotnik niso redkost).

d) Nepoznani (ali slučajni)

Pri kaznivih dejanjih se ne tako redko pojavljajo tudi neznani storilci. V viktimologiji poznamo skupino neznanih žrtev. Z neznanci pa se srečujemo tudi pri vpletenih. Navsezadnje se lahko zgodi, da celokupni kompleks ali kriminalna trojica sestoji iz neznancev, kar je sicer redkost, toda pri slučajnih gostilniških zapletih se dogaja tudi to. Nas v tem primeru zanima kategorija vpletenih kot »neznanih in slučajnih«. Teh sicer ni veliko, so pa po svoje zanimivi **zaradi komunikativnosti in sposobnosti vplivanja na druge**, da jih zapletajo v spopad.

Na nepoznane v »kazenski trojici« smo naleteli pri nezakonitih vselitvah, tatvinah in celo vlomih, goljufijah, pri nasilniški kriminaliteti, storjeni v gostilniških lokalih itd., tja do kupovanja ponarejenih vozniških dovoljenj in raznih vrstah posredovanja.

Vpleteni kot nepoznani in »slučajni« **nastopajo kot spodbujevalci, pomagači, napeljevalci, posredniki, prodajalci, informanti** itd. in s svo-

jimi prispevki omogočajo storitev dejanja za plačilo, kot uslugo ali pa kar za osebno zadovoljstvo v stikih z drugimi.

Na strani enega ali drugega v paru je pogosto značilna lahkovernost, zaupljivost, pa tudi lastna nesposobnost in neiznajdljivost, ali pa osamljenost in druge **ustrezne posebnosti, ki vpletenu olajšujejo njegovo vlogo.**

3. Tipiziranje po prispevku

Po prispevku bi lahko vpletene, ne glede na to, v kaj se vmešavajo, na kakšne načine in s kakšno intenzivnostjo, razvrstili po najbolj splošnih značilnostih v naslednje skupine:

- pasivni in aktivni,
- posredni in neposredni,
- prikriti (latentni), in
- nedoločni.

a) Pasivni in aktivni

Večina vpletenih, o katerih smo zbrali podatke v sodnih gradivih, je vendarle **dejavna**. Sicer je ta **dejavnost** ali bolje angažiranost v vmešavanju na eni ali drugi strani dokaj različna, **toda skoraj vedno je namenska**. In če je namenska, že samo to zagotavlja določeno stopnjo aktivnosti.

To velja tako za vpletanje v premoženjsko-pridobitniška, nasilniška, čustvena ali kakšna druga kazniva dejanja. Že samo to, da vplivajo na enega v kazenski dvojici, v glavnem pa na storilca kot akterja, naj se loti »delati« posledico, vsebuje določene sestavine angažiranosti, prizadevanja, prigovarjanja, pomaganja, svetovanja in sploh sodelovanja z raznimi telesnimi in duševnimi sredstvi in oblikami ali kako drugače.

Njihov tovrstni prispevek je v tem, da **stoje na strani enega v kriminalnem paru**. In kolikor ga ne navdihujejo in pomagajo, **so za njim, so z njim** in mu to največkrat dajo z gotovostjo in nedvoumno vedeti. Storilcu se ni treba bati, da bo ostal osamljen ali da ga bodo pustili na cedilu. V njih pogosto črpa svojo moč tudi v situacijah, ko dvomi, ali naj izpelje dejanje do kraja, bodisi v premoženjskem bodisi v osebnem oziru. V nasprotnem primeru bi marsikateri storilec odstopil od dejanja oziroma odnehal, ko bi spoznal, da je osamljen.

Pasivni so v svojih vlogah podobni »nedolžnim opazovalcem«. ² Njihovo razmerje do kriminalnega para je morda le malo več od tistega, čemur bi lahko rekli »ti kar delaj, kaj me briga, saj boš sam nosil vse posledice«. Ne reagirajo v pozitivni smeri, ne preprečijo dejanja, ki bi ga lahko, nič ne store in ta indolentnost je z njihovo navzočnostjo, moralna ali kakšna druga spodbuda, da se dejanje razvija v smeri, v kateri je bilo začeto, ker je kasneje pripeljalo tudi do posledice.

b) Posredni in neposredni

Neposrednost izhaja že iz osebnih stikov ljudi med seboj, bodisi da žive skupaj bodisi, da se srečujejo občasno ali ob kakih dogodkih tudi določa slučajno (gostilniški pretepi). Veliko število dejanj je nasploh posledica razmerij med ljudmi, ki so zaradi konfliktnosti privedla do umorov, poškodb, prikritega nasilja, samovolje, posilstva itd. **Stiki kazenske trojice so pri tem posledica osebnega poznanstva in komunikacij**. Interesi v skupinah in različnost osebnosti določajo vrsto komunikacij na delovnem mestu, v soseski, v družini, med sorodstvom ali pa kar v ad hoc zbrani družbi ali ob trenutni priložnosti. Pri tem je pogosto težko reči, kaj je kdo komu storil, da mu je ta tako vrnil in ne drugače, kaj je čemu vzrok in kaj posledica, in za kaj je isti dogodek za nekoga vzrok, in posledica za drugega itd.

To nastaja predvsem v neposrednih stikih med ljudmi in več ko jih je, več je možnosti za konfliktnost. In to se dogaja predvsem med posamezniki kadar so skupaj in ko prihajajo skupaj. Isto se dogaja, če gre za vpletenost na obeh straneh ali na eni sami (npr. oškodovana je pravna oseba; oškodovanec je fizična oseba, pa vpleteni z njo nima stikov itd.).

Posredno vpletanje je sicer redkejše, ni pa nič manj pomembno. Pri njem je poudarjen predvsem čustveni ali osebni (psihični) vpliv vpletenega na enega ali oba v kazenski dvojici. Tu bližina ali neposrednost stikov sploh nista ključni, ker gre za delovanje v distanci, ogroža se neka vrednota, mir, razmerja, čustva, občutek za čast in dobro ime, sloves oziroma ugled, itd.

Pri tem niso vedno potrebni neposredni ali osebni stiki in razmerja iz oči v oči, tudi tik pred posledico ne, čeprav postajajo pomembni za vik-

² Obsežno delo o tem je napisal Leon Sheleff: *The Innocent Bystander*.

timologijo, ki razširja poglede na to, kaj vse vpliva na razplet med storilcem in žrtvijo.

Posredni delajo na daljavo, uporabljajo drugačna orožja vplivanja kot so telesna sredstva in neposredni stiki. Zato so lahko toliko bolj nevarni.

c) Prikriti (latentni)

Prikriti ali latentni imajo neke značilnosti, podobne tistim, katere omenjamo pri pasivnih in posrednih. Ključno zanje pa je, da **niso tako vidni** oziroma s svojim delovanjem tako očitni, **da bi se kdo izmed obeh v kriminalnem paru resno zavedal njihovega vpliva.**

Najpomembnejši je morda njihov vpliv, ne toliko sam in neposredno, kolikor tisto, kar izhaja iz njihove osebnosti, spričo katere so drugi šibkejši, manj samostojni, vodljivi, nestabilni, ker zanje vpleteni predstavljajo vzorec reagiranja na pritiske okolja, ali pa kar čisto konkretno ravnanje zoper določeno osebo, s katero žive skupaj v družini, soseski, sorodstvu, na delovnem mestu itd.

Taki so največkrat vpleteni, ki se pojavljajo v »kazenski dvojici«, zlasti pa na strani storilca. Storilec upošteva namere vpletenih. Le-ti nanj ne vplivajo neposredno z očitnim napeljevanjem in spodbujanjem, ampak tako in na način, da kdo v paru misli, da je njegovo **odzivanje skladno s tistim, kar bi napravil drugi, ki ga spoštuje in ki je zanj vzor** pri stikih, bodisi z drugimi nasploh bodisi v spopadu, ali za kakšen poseben namen.

Za ta psihodinamični model »vpleteni in eden iz dvojice« je pomembna avtoritativnost induktorja. Ta je že sama po sebi impulz za vedenje, na katerega marsikdo nasplošno reagira ustrezno posameznim osebnostim tudi sicer v življenju in ne le v kriminalnih situacijah. Zato je **ta tip težko opredeljiv z vidika vpletenosti**, večsah sploh ni odvisen od svoje dejavnosti, marveč **od dojetanja drugih v njegovem socialnem okolju.**

d) Nedoločni

Nekaj podobnega se sicer dogaja tudi s tistimi, ki delujejo v okolju kjer delajo in ravnajo tako, da se po njih zvedujejo drugi. Le-ti ne odsevajo svojega življenjskega osebnostnega »fluida« nevidno in prikrito s tem, da jih drugi le gledajo. Pri tem tipu gre namreč za **ustvarjanje vzdušja in stanja, ki ga drugi posnemajo.**

Na ta položaj smo naleteli zlasti pri raznih oblikah terciarne in sekundarne viktimizacije, v kateri »nedoločni« oblikujejo tako stanje in položaje, da drugi postajajo kriminalni. Tako so npr. storilci zaradi njih racionalizirali svojo krivdo z izgovorom »tisto, kar sem jaz storil, ni nič proti onemu, kar delajo drugi«, »če drugi kopljejo pesek ob Savi, zakaj ga ne bi še jaz«, »jaz sem iz tovarne odnašal stvari zato, ker sem videl druge, sicer se sam sploh ne bi lotil česa takega«, itd.

Pri tem gre ali za določene ljudi, ki napeljujejo samo s svojimi dejanji k posnemanju ali za ustvarjanje kriminogenega vzdušja v ožjih skupinah, največkrat v delovnem procesu povezanih in med seboj odvisnih ljudi. Tu **ni direktnega napeljevanja, ne pomoči**, ampak **samo z gledovanje po nečem in nekom**, kar napeljuje h kriminalu. Čeprav se zdi na pogled kot viktimogeno stanje, pa ga vendarle posredno ustvarjajo ljudje, ki ostajajo v ozadju, sicer dojemljivi po svojih prispevkih, toda nedoločni, neimenovani, intimni, skriti itd. Iz tega razloga se tudi ta tip ponuja, kot ena izmed možnosti klasifikacije prispevka v induktološkem smislu.

4. Razmejevanje po »krivdni« udeležnosti

Udeležba v krivdi je seveda v etnološkem in kaznovalnem pomenu osrednje vprašanje. Na tem področju je kazensko pravo sploh poseglo v problem udeležbe v širšem smislu predvsem zaradi vrednotenja, kaj je še poleg storilca in oškodovanca, kar je vredno pozornosti in koga je treba še upoštevati zaradi njegove krivde in odgovornosti pri nastanku kaznive posledice.

V tem pomenu nam ne gre za krivdne prispevke po kazenskem pravu. S krivdno udeležnostjo bi radi razvrstili posamezne vloge po nekaterih drugih izhodiščih mimo in poleg normativnih, čeravno se vpletenosti, v kateri so udeleženi legitimni pomagači, napeljevalci ali organizatorji, sploh ne mislimo izogibati. Po tem izhodišču razločujemo:

- nedolžne ali brez prispevka,
- sporazumne ali konsezualne,
- sodelujoče, in
- bolj krive kot storilec.

a) Nedolžni ali »brez prispevka«

Nedolžne navajamo v naši tipologiji zaradi tega, ker prihajajo v poštev tudi v pričujočem razmišljanju, čeprav so iz literature znani v dru-

gačnih vlogah. Toda vrednotenje njihove vloge »nedolžnosti« je odvisno od obeh v paru ali od glavnega akterja in ne toliko ali sploh nič, od njih samih. Že samo zaradi tega so po prispevku podobni bodisi prikritim, bodisi nedoločnim, ki jih omenjamo pri prejšnji klasifikaciji.

O »nedolžnih opazovalcih« je bilo veliko napisanega zlasti v severnoameriški literaturi in drugod. Njihov pomen, po izhodiščih literature je v tem, da samo z navzočnostjo in opazovanjem dogodka prispevajo k njegovemu razvoju, ker je storilec ohrabren s njihovim nereagiranjem in indolentnostjo in že zato uresniči kriminalni cilj. Če bi se ustrezno odzvali, bi morda odstopil od namena. Pisci se na tem področju dosti ukvarjajo tudi z »opazovalčevimi« pomisleki glede morebitnega posredovanja, ki je za »nedolžnega« lahko tudi nekoristno, če ne celo škodljivo in nevarno.

Če pa gledamo na to vlogo nekoliko ostreje in med poznanimi ljudmi, potem je samo opazovanje, nereagiranje, čakanje, gledanje, ostajanje ob strani itd. vendarle določen »prispevek brez prispevka«, ki omogoča, da storilec od začetega delovanja ne odstopi, ker si vedenje tretje osebe lahko razlaga tudi tako, da se z njegovim početjem strinja. Prenekateri primeri so res tudi v naši kazuistiki pokazali, da je imelo tako ravnanje vpletenih stimulativen pomen.

Po »krivdni udeležnosti« naj bi bila to začetna in najmanj pomembna vloga, ki se po našem mnenju vendarle vključuje v razmerje »trojice«, medtem ko je »nedolžni opazovalec« iz literature izven »trikotnika«.

b) Sporazumni (konsenzualni)

V to skupino prištevamo na eni strani tiste, ki pri povzročitelju posledice predvsem v intelektualnem in psihičnem smislu vplivajo nanj in ga oblikujejo, mu dajejo moralno oporo in stoje ob njegovi strani.

S svojimi vlogami, ne le navdihujejo, ampak tudi vzdržujejo kriminalni namen in potrebo po doseganju cilja. To pretežno čustveno in moralno vzdrževanje vezi z možnim storilcem, je lahko ključnega pomena zanj in za njegovo odločitev.

Po drugi strani pa v dolgotrajnejših medsebojnih konfliktih pogosto vztrajajo na upiranju žrtvovane strani, podpirajo odpor in psihološko omogočajo razmere, ki ne vplivajo pomiritveno.

Na konsenzualne naletimo v različnih drugih, tudi nenasilniških situacijah, v katerih gre za

podpiranje ali oblikovanje vzdušja napeljujočega na konfliktnost, nepoštenost, ogroženost, koristoljubnost, spolnost itd.

Pomembno zanje je, da ostajajo s parom ali z enim od obeh v psihičnih razmerjih, na ravni strinjanja, pristajanja, soglasnosti, odobravanja in da se odtegujejo sodelovanju pri posledicah.

c) Sodelujoči

Za ta in prejšnji tip ima normativna klasifikacija udeležnosti svoje poimenovanje, ki pa ne moti to razvrščanje po drugačnih izhodiščih.

Sodelujoči (za katere zopet ni nujno, da so že sostorilci po kazenskem pravu) so tisti, ki niso več udeleženi v psihičnem in verbalnem pristajanju na ravnanje, ki na eni ali na drugi strani pelje k posledici, ampak pri povzročanju posledice dejavneje sodelujejo. S svojimi prispevki se postavljajo na stran enega ali drugega in na svoje rame celo prevzemajo posamezne vloge ali del vlog kriminalnega para.

Na to naletimo pri raznih gospodarskih kaznivih dejanjih, ponarejanju listin, pri mamilih, nezakonitih vselitvah, nasilju in celo pri premoženjskem kriminalu različnih konvencionalnih vrst.

Njihovo sodelovanje se pogosto izraža v določeni pomoči pred, med in po posledici, vendar pa smo spoznali, da pomoč večinoma ni tolikšna, da bi pritegovala kazensko reakcijo, ali kot bi lahko rekli, prestopila »kriminalno cono«. Seveda pa gre pri tem tudi za vprašanje, razpoložljivosti ustreznih podatkov in usposobljenosti za njihovo ocenjevanje na strani kazenskega pravosodja.

V našem pomenu so v določenem obsegu tudi sokrivi oziroma so odgovorni, ker tudi s fizičnim prispevanjem izražajo svoj namen sodelovanja in udeležbe.

d) Bolj »krivi« kot storilec

V nasilniških dejanjih z najhujšimi posledicami pa tudi pri nekaterih drugih pojavih, vendar znatno redkejših prihaja do razmer, v katerih je vpleteni ali oseba s strani lahko celo bolj odgovorna kot storilec, oziroma neposredni povzročitelj posledice. Pri tem gre zlasti za primere:

— pri katerih se tik pred posledico na tak ali na drugačen način zamenjajo vloge,

— pri katerih je vpleteni tako globoko in intenzivno udeležen v oblikovanju viktimološkega ciklusa, da je storilec zgolj v vlogi poslušnega orodja oziroma izvajalca, in

— pri katerih je vpleteni v čustvenem, psihičnem ali drugačnem pogledu za koga v paru tako pomembna oseba, da bodisi zanjo, bodisi zaradi nje stori dejanje ali postane žrtev.

Razmere, v katerih nastajajo te vloge, se navadno odvijajo med ljudmi ali skupinami z zelo poudarjeno **čustveno prepletenostjo in medsebojno odvisnostjo**. Vmes ali posredi so lahko tudi različne nevrotične, psihotične in druge človeške osebnosti, ki lahko tudi po svoje dojemajo stanje v katerem so. Toda zelo pomembno je dojetje vezi med seboj in posledic izgube kakšne osebe ali česa drugega zaradi tega, ker jo je morebiti odtegnil kdo drug, si jo prilastil, ali pa jo prevaral, razočaral itd., kolikor je ni ponižal, prizadel, uničil itd.

»Krivda« v našem pomenu (ne v kazenskem) je lahko tolikšna, da je nekdo sploh celo ubit zaradi nekoga in da je drugi postal storilec zaradi njega. Za te razmere je najbolj tipičen tako imenovani »ljubezenski trikotnik«, v katerem sta rivala, to je ubiti in ubijalec, postala to kar sta, **samo zaradi tistega, ki je vmes**.

Podobne vloge nastajajo tudi drugje in pri takih razmerjih, pri katerih vpleteni nastopajo samo na eni strani, bodisi, da je drugi v paru neznan, bodisi da gre za oškodovanca, kot je pri nas družbeno premoženje ali kakšna vrednota (npr.: politični delikti, verbalna dejanja itd.)

5. Osebne značilnosti »vpletenih« — tipi

V komunikacijah med ljudmi, ki so osrednje področje našega raziskovanja in iz katerih nastaja tudi kriminal najrazličnejših vrst, ne moremo mimo osebnih značilnosti ljudi iz naslednjih razlogov:

— Osebnosti ustvarjajo stanja, v katerih prihaja do konfliktov.

— Ljudje zaradi svojih osebnosti in skladno z njimi reagirajo na delovanje drugih ljudi, ki so prav tako osebnosti s svojimi značilnostmi v pozitivnem in negativnem smislu.

— Različnost osebnosti že sama po sebi prinaša konflikt, nerazumevanje, spore tja do neenakega dojetanja istih dogodkov.

»Osebnost je skupna vsota vseh bioloških dispozicij, impulzov, teženj, nagnjenj in nagonov posameznih, kakor tudi pridobljenih dispozicij in teženj, ki jih le-ta pridobi z izkušnjo.«³ Ljudje

³ Prince, citirano po Allportu v Musek: Psihologija osebnosti, 1977, s. 21.

smo zato različne osebnosti, ki se oblikujejo v psihološkem smislu pod vplivom okolja, ne glede na to, da smo že biološko različni, četudi smo si včasih med seboj zelo podobni.

S tem v zvezi imamo tudi različne strukture osebnosti, ki odsevajo temperament, značaj, motivacijske značilnosti, sposobnosti in seveda telesne posebnosti.

O tem je dosti znanja v psihologiji osebnosti, psihologiji medčloveških razmerij, v raziskavah o medosebnem in skupinskem vedenju, v socialni psihologiji itd., kar je koristno tudi za naš namen.

Zato bi kot tipe osebnih značilnosti navedli nekaj skupin, ki so se nam pokazale pomembne glede na konflikte, v katere so se zapletale ali zaradi njihovega sodelovanja pri posledicah kaznivih dejanj oziroma pri njihovem ustvarjanju. Vpleteni s tega zornega kota, so se nam pokazali kot:

- agresivni (bojeviti),
- maščevalni,
- zvijačni,
- simulantski, in neredko kot,
- alkoholomani.

a) Agresivni

Napadalnost ali sodelovanje pri njej je bila najočitnejša lastnost, ki so jo na razne načine manifestirali tudi vpleteni. Ne glede na to ali so sodelovali na žrtvini ali na storilčevi strani, je bila ta okoliščina več kot upadljiva. Pri večini nasilniških dejanj so se vpletali prav z nasiljem, pri čemer velja posebej poudariti, da je bila njihova začetna agresivnost neredko razlog, iz katerega se je razpletlo kaznivo dejanje, od verbalnega delikta do umora.

Na nekaterih krajih se nasploh radi zbirajo ljudje te vrste, ki iščejo priložnosti, da bi se izrazili s svojo nasilnostjo. Ponekod še vedno velja za možatost, če ljudje nastopajo grobo, nasilniško in sploh nekulturno. **Subkultura nasilja je še vedno v zavesti nekaterih slojev ali ljudi**, ki prihajajo iz posameznih (tudi neslovenskih) območij in teh ljudi v Sloveniji ni tako malo, čeravno tudi pri domačem prebivalstvu »nasilnost« kot vzorec vedenja, ne izostaja. Morda smo do nje le nekoliko bolj razumevajoči.

Z agresivnostjo so se posamezniki ali cele skupine vpletali v najrazličnejše situacije, od umorov zaradi krvnega maščevanja, mimo gostilniških in fantovskih preteпов, do sodelova-

nja pri spolnem ogrožanju žensk, kar ni le epizoden pojav.

Ker pa agresija rojeva agresijo in se je včasih samo tako mogoče boriti zoper njo, ima pomemben prispevek v etiologiji prenekaterih kriminalitet in v njej tudi vpleteni nimajo majhne vloge, še posebej, če se ta povezuje z alkoholiziranoostjo.

b) Maščevalci

Agresija in maščevalnost se pri marsikom prepletata kot okoliščini ter bodisi skupaj bodisi vsaka za sebe pomenita reagiranje na pritisk okolja ali na dejavnost drugih ljudi. To je lahko tudi motivacija za vmešavanje, hkrati pa se nam kaže tudi kot značilnost osebnosti še posebej zato, ker jih je kar precej.

Namen vmešavanja v dvojico ali ustvarjanje razmer, v katerih naj bi drugega zadelo kaj neprijetnega se pogosto kaže **kot kaznovanje, povračilo, maščevanje ali zgolj samo grožnja in opozorilo**. Lahko je tudi odgovor na nekaj, kar je kdo iz para storil vpletenemu in preprosto pomeni nadaljevanje viktimološkega ciklusa prek različnih vlog v psihodinamičnem razvoju kaznivega dejanja. Toda to ni edini model. Maščevalci znajo prirediti situacije, v katerih prihaja do kaznivih posledic s posredovanjem tako, da ena oseba, z drugo sploh nima neposrednega opravka in včasih tudi ne s posredovanjem njihovega sporočila po enem samem v dvojici, ampak z udeležbo drugih. To se zlasti dogaja pri raznovrstnih verbalnih deliktih s pomočjo »lansiranja« govoric, obrekovanja itd.

Maščevalci so vpleteni pogosto tudi pri poškodovanju tuje stvari. Če se ni mogoče maščevati nad ljudmi pa prirejajo »znašanje« nad rečmi. Od storilčevega poguma je odvisno za kaj ga bo pridobil njegov »induktor«.

c) Zvijačni

Zvijačnost je pogosto, vsaj iz našega gradiva izhaja, skupna prizadevanjem, da drugi prevzema na svoje rame nekaj, kar bi rad dosegel tisti, ki na ta način izraža svoje hotenje. To bi veljalo za dosti napeljevalcev in organizatorjev. Veliko kaznivih dejanj sploh ne bi bilo, če po bude zanje ne bi prihajale od ljudi, ki v kriminal na kakršenkoli način pehajo druge, bolje rečeno kasnejše storilce.

Čeprav je na različne načine mogoče oblikovati in vplivati na vedenje žrtev in njihovo re-

agiranje skozi ves viktimološki proces in morebiti še kasneje ob t. i. »face to face contacts« pa je podleganje zvijačnosti vendarle najbolj usodno za tiste, ki so akterji in to se tudi največkrat dogaja. Premalo pa še vemo o tem, kako žrtve s svojo trdovratnostjo, nepopustljivostjo, uporom, vztrajnostjo itd. prispevajo k oblikovanju storilca in kako vpleteni delujejo nanje, da so viktimizirane. Načini, ki prihajajo v poštev so zelo različni. Premnogim v vsakdanjem življenju pri marsikaterem poskusu spodleti in verjetno je, da tudi pri kriminalu dosti primerov tovrstnega vpletanja z zvijačnostjo ostaja prikrita in prihajajo na dan le reakcije. Toda **zvijačnost ostaja bodisi kot lastnost bodisi kot način vplivanja** na druge, vedno zelo pomembno sredstvo.

Zvijačnost **obsega znanje in sposobnost prepričati nekoga, da nekaj stori**, pripraviti ga do tega, da stori nekaj kar je v **interesu drugega**, navadno napeljevalca, pa tudi v induktorjevo korist, četudi ostajajo še druge možnosti. Tovrstnega delovanja pa ni tako malo in zvijačnosti tudi ne. Nanjo smo naleteli tudi pri gospodarskoposlovnem kriminalu, od konvencionalne kriminalitete, tja do ponarejanja hranilnih knjižic in izdajanja nekritih čekov. Zvijačo kot vpletanje najdemo skoraj na vsakem področju, vedno pa je treba pri tem naleteti na **ustreznega, napeljevalcu odzivajočega se »grešnega kozla«, ki postane storilec kaznivega dejanja**.

d) Simulantski (lažnivi)

Iz vsakdanjih izkušenj poznamo ljudi, ali vemo za položaje, oziroma za kakšne dogodke v stikih z ljudmi, ko posamezniki ne mislijo tisto kar govore, ali ne delajo oz. se ne ravna po tistem kar priporočajo ali vsiljujejo drugim. Z neodkritostjo tako ali drugače zavajajo druge ali jih pehajo v situacije, ki se zanje ne bodo ugodno izšle, s čistim namenom, da bi jih doletela nesreča ali neprijetnost, da bi se jim maščevali oziroma jih sploh kaznovali ali jih kakorkoli prizadeli. Nekateri pa so celo takšne osebnosti že po značaju, da radi napletajo konfliktna razmerja sebi, predvsem pa drugim v škodo.

Pri prenekaterih prikritih induktorjih smo v našem vzorcu tudi naleteli na simptome, ki potrjujejo našo hipotezo o simuliranem vedenju vpletenih z željo drugega spraviti v zmoto, v kateri stori kaj takega kar sicer ne bi, če ne bi bil zapeljan prav na ta način. Pri tem gre za ščuvanje, zapeljevanje, spravljanje v zagato

in oblike napeljevanja, v katerih se nato dvojica spopade zaradi stvari, ki je sploh ni ali pri katerih zadevah še zdaleč ni takšna, kakršna je prikazana.

Iz tovrstnih razmer nastajajo razni sosedski prepiri, pretepi in poškodovanja stvari ali ljudi, gostilniška obračunavanja, pestri načini verbalnega ogrožanja in oblikovanja »javnega mnenja« o nekom itd. Ključno za simulante je, da na druge delujejo s prikazovanjem nekega stanja ali razmer kakršne sploh niso, tako da pride do pojava, ki je prej skonstruiran kot realen.

e) Opiti, drogirani in sploh toksikomani

Med devianti na Slovenskem je vedno dosti ljudi, ki se pod vplivom alkohola neustrezno vedejo. V zadnjih letih pa v posameznih primerih naletimo tudi na kakega narkomana. Ker je med storilci in med žrtvami nemalo takih, je normalno, da se s tovrstnimi značilnostmi pojavljajo pri marsikaterem kaznivem dejanju tudi vpleteni z enakimi, oziroma podobnimi lastnostmi. Vpletene kot alkohomane, opite in podobne smo ugotovili pri precejšnjem številu primerov nasilnosti, verbalnih (tudi) političnih deliktov, pri nekaterih dejanjih, storjenih zoper uradne osebe in redkeje pri drugih.

Vpleteni na ta način, bodisi v družini, soseski ali drugod, včasih tudi v bežnih stikih med ljudmi ustvarjajo po nepotrebnem napete situacije, navidezne konflikte in agravirana razmerja, iz katerih kasneje nastanejo kazniva dejanja. Včasih pa zaradi onesposobljenega razumevanja razmer ali dogodkov neustrezno ravna in s tem sprožajo spopade med drugimi, pri čemer so tudi sami včasih viktimizirani.

Alkoholiziranost je zelo pogosta okoliščina na strani vpletenih in zato pri njej ne gre le za osebne značilnosti nosilca te lastnosti, ampak marsikdaj tudi za njihov krivdni prispevek pri nastanku pojava ali posledice. Predvsem pa se izraža v prenekaterih sprožilnih in napeljevalnih pobudah.

6. »Induktorji« po nekaterih (relevantnih) statusnih vlogah

Izraz status označuje v sociologiji, ne le vse objektivne okoliščine posameznikovega položaja, marveč tudi kako drugi v njegovem socialnem okolju in sploh v družbi vrednotijo ta položaj.

Vsakdo pa s svojim statusom opravlja določene družbene vloge, ki vsebujejo različne pravice in obveznosti, te pa mu priznavajo glede na to, kaj je. Te pravice in dolžnosti se prepletajo ali spopadajo s pravicami in dolžnostmi drugih, s katerimi posameznik prihaja v stik ali mora z njimi živeti zaradi določenih potreb in ciljev.

Prav tu se pomen vpletenih veča, ker tako s svojimi položaji kot s svojimi vlogami posegajo v razmerja med ljudmi, iz katerih nastajajo nenazadnje tudi kaznive posledice, pogosto tudi prispevajo k temu, očitno oz. vidno ali prikrito. Zato so statusne vloge, zlasti pa tiste, s katerimi posegajo v razmerja enega ali obeh v kriminalnem paru zelo pomembno in primerno področje za razmišljanje o morebitnih klasifikacijah tudi s tega zornega kota. Kajti, če je nek položaj vpletenega pomemben za koga v kriminalnem paru, potem bi to lahko vplivalo na vedenje tako storilca kot žrtve, status posameznika pa že po njegovi vplivnosti na druge določa odnos enega z drugim in s tem v zvezi tudi kakovost razmerij.

V tovrstnem razvrščanju so bili najbolj pogosti naslednji statusi s svojimi vlogami:

- zakonca, starši, družinski člani in sploh sorodniki oz. družina,
- sosedje, sostanovalci ali sovaščani oz. soseska,
- znanci in prijatelji,
- ljubimci (oz. osebe v ljubezenskih in spolnih razmerjih), in
- sodelavci.

Čeprav ima vsakdo lahko več vlog, so le-te izbrane po specifičnih razmerjih posameznika s kriminalnim parom in zato izvzete za naš namen čisto posebej. To morda moti celovitost posameznikovega statusa, toda tako moramo storiti zaradi vpogleda v problematiko specifičnih vlog in poskusa njihove tipizacije.

a) Družinski člani (družina)

Družina je s plati razmišljanja o deviantnosti, leglo najrazličnejše, največkrat celo prikrite ekscesivnosti. To kar prihaja na dan, ali pred kazensko pravosodje je le majhen del resničnosti. »Vpletenost« je v družini nujnost, iz katere največkrat ni mogoče pobegniti, kajti v družini in med sorodniki, med družinskimi člani, med zakoncema, med starši in otroki, med brati in sestrami itd., se je treba neprestano oprede-

ljevati, posegati v razmerja drugih, se odločiti, svetovati, pomagati in reagirati in to včasih zelo čustveno, prizadeto, pristransko in še kako drugače, celo nasilno in kriminalno.

Družinska konfliktnost je pogosto posledica vpletanja drugih v razmerja med kazensko dvojico. Prav v družini so zaradi tesnih in trajnih stikov možne najrazličnejše situacije, izredno spremenljive, toda trajne, katerim se je včasih težko odtegniti in se izogniti spopadom in medsebojnemu reševanju sporov.

Vpleteni ali induktorji imajo v družini ali med sorodniki lahko pomembne vloge glede na to, kaj pomenijo, bodisi vsem ali samo nekaterim, odvisno zopet ali gre za očeta, mater, sina, hčer, snaho, brata ali koga drugega. Že samo **družinska induktologija** bi se morala ukvarjati s širokim in pestrim klasificiranjem vlog posameznikov in njihovih prispevkov za nastanek družinske viktimizacije različnih vrst. S tem nakazujemo le problematičnost in pomembnost klasifikacije vpletenosti v družinsko konfliktnost in personaliziranost posameznih razmerij.

b) Sosedje, sostanovalci, sovaščani (soseska)

Če so za razmerja med družinskimi člani pomembni čustva in določeni skupni cilji, je za sosedje, sostanovalce, sovaščane itd. ključna **bližina v prostoru**, za katero včasih sploh ni potrebna čustvenost in dosledna personaliziranost razmerij. Ker gre le za skupno uporabnost »bivališča« je to hkrati tudi **najpogostejši razlog za konflikt**. Toda tudi tu se »udeleženci« lahko grupirajo po neki opredeljenosti, ki ni zgolj materialna, ampak je zaradi percepcije prostora lahko tudi drugačna in se oblikuje na čustvenem in skupinskem področju in ob različnem doživljanju medsebojnih razmerij.

Toda, če je kriminalnost v družini pretežno nasilniška je tega v soseski znatno manj. Zato je deviantnost v soseski dosti pestrejša in tudi koristiljubnejša. Pogosto sosedje in bližnji delujejo, ne le na razmerja v soseski, ampak tudi na konflikte v posameznih družinah.

Soseska je zato prav tako nezanemarljiv vir informacij za tipološke klasifikacije, saj je vpletenost odvisna od vlog, ki jih imajo posamezniki na druge tudi v kriminalnem paru.

c) Znanci in prijatelji

Najbrž sploh ni treba posebej poudariti kakšne vloge lahko imajo **znanci in prijatelji** na nas, kadar rešujemo ali se lotevamo reševanja kakš-

nih vprašanj. Bodisi da se ponujajo sami, bodisi da se obračamo nanje, **prispevajo k rešitvam in nenazadnje tudi h kriminalnim ciljem**. Ni tako malo oseb, ki po svoje kot znanci in prijatelji enega iz para, zlasti pa storilca, vplivajo na to, da je prišlo do kaznivega dejanja, ki ga sicer ne bi bilo če ne bi dodali svoj prispevek k tistemu, kar je še manjkalo da je prišlo do posledice. To velja tako za kriminal nasilja in koristoljubnosti kot spolnosti.

d) Ljubimci (ljubezen in spolnost)

Ta tipologija je v kaznivem ravnanju vezana na ljubosumnost, sovraštvo, maščevalnost, tekmovalnost, ogroženost in še na marsikaj drugega. Vpleteni so največkrat povzročitelji in vzdrževalci teh razmerij, ki pa ostajajo v ozadju, prikriti in neprizadeti z morebitnimi posegi kazenskega pravosodja. Pogosto so tisti, **ki držijo »niti v rokah« in imajo dominantno vlogo ter manipulirajo z obema** v kriminalnem paru, ali pa vsaj z enim izmed njiju. Zato tudi pri njih odkrivamo zanimivo področje tipizacije vplivov na kriminalni par s spolnim in ljubezenskim ozadjem, ki včasih v sredstvih javnega obveščanja dobivajo dosti večjo pozornost in epilog kot pa v treznem raziskovalnem presojanju njihovih usodnih vlog.

c) Sodelavci

Sodelavci, to je osebe v bližini tistega, ki stori kaznivo dejanje na delovnem mestu ali v zvezi s poklicnimi dejavnostmi, imajo kot vpleteni vidne vloge pri razumevanju pojava. Njihovih prispevkov ni mogoče zanemariti pri ugotavljanju etiologije tovrstnega kriminala. Pogosto so nadrejeni, sodelavci v delovnem procesu ali pa samo daljni udeleženci. Delujejo v lastno korist, so udeleženi pri skupinski malomarnosti, nepoštenosti, neodgovornosti in nedelavnosti, iščejo kolektivne koristi ali pa lastne prednosti s tem, da v **nevarnost pošiljajo druge, ki se jim puste zavajati**. Pri tem gre za različne vloge, ki jih omogoča delovni proces in v katerem vpleteni **nastopajo na strani storilca**, kajti oškodovanec je največkrat družbeno premoženje. Toda tu še premalo poznamo tipološko problematiko vpletenosti, ki se v sekundarni in terciarni viktimizaciji kaže v nešteti in pestrih oblikah različnih statusov, ki jih »ponuja« »delovno mesto« oz. razni položaji z vlogami v »združenem delu«.

Sklep

S pravimi triadičnimi relacijami kazenske trojice se vpleteni ali »induktorji« vključujejo oz. enakovredno pridružujejo diadičnim komunikacijam prvotnega razmerja »kriminalnega para« (storilca in žrtve kaznivega dejanja). Že v vsakdanjem in normalnem življenju je polno triadičnih razmerij med ljudmi, zato nastopajo tudi pri skupinah, ki se lotevajo kaznivih dejanj. Pri tem gre za določene skupinice ali skupine, ki razvijajo med seboj posebna razmerja zaradi katerih so za naš namen sploh zanimive in včasih tvorijo posebno kolektivno vzdušje, celo konfliktno, v katerem je iskati medsebojne vzročne odvisnosti za nastanek kriminala.

S tem prispevkom želimo prikazati, da **kaznivo dejanje** v kazensko-pravnem smislu ni samo »last« tistega, ki ga je ustvaril in je le temu prispevala morda še žrtev. **Udeleženos »vpletenih«** je namreč včasih tako pomembna, da **predstavlja začetek ali konec zla**, ki so ga hoteli doseči, toda posledice gredo večinoma na račun drugih. Le-te zadenejo žrtev — kot oškodovanca in storilca kot domnevnega akterja. Oba dolete take ali drugačne neprijetnosti, induktorji pa najpogosteje ostajajo izven »kriminalne cone«, čeravno pogosto niso povsem nedolžni do posledice ali do obeh strani v kazenski dvojici.

Vpleteni so torej, kjer se pojavljajo, neizpustljiv člen v etiološki problematiki psihodinamičnih interakcij med ljudmi (pri nastajanju odklonskega vedenja). Po svoje in različno prispevajo k ogrožanju, varovanju, tekmovanju, oškodovanju, nasprotovanju, nasilništvu, itd. tja do dominacije in manipulacije s storilcem oz. žrtvijo. **Zato jih gre preučevati tudi tipološko.**

Pričujoči in pomanjkljivi poskus tipološke klasifikacije želi poudariti njihov pomen v etiologiji psihodinamičnega procesa nastajanja kaznivega dejanja. Že bežen oris njihovih vlog kaže

na prispevke pri raznovrstnem kriminalu tako iz nasilja, koristoljubnosti, spolnosti kot pri naklepni ali malomarni deviantnosti itd.

S tipologijo udeležbe v širšem smislu se srečamo doslej le v kazenskem pravu, ki razločuje predvsem napeljevalce, pomagače in organizatorje. V nepravni disciplinah o tem sploh ni govora, ker se tako **kriminologija kot viktimologija nista zanimali zanje**. Mi pa jih tu poskušamo razvrstiti po pomenu njihove vpletenosti v triadična razmerja udeležbe pri kaznivem dejanju.

Menimo namreč, da zaslužijo ustrezno pozornost, ker lahko sicer v različnem, končno pa celo v **znatnem obsegu prispevajo h kriminalu pa** tudi drugim negativnim družbenim pojavom. Zato se poskus tipološke klasifikacije kaže kot eno izmed sredstev, ne le preučevanja vpletenosti, marveč tudi kot metoda opazovanja vlog ljudi, na katere nepravne discipline sploh niso bile pozorne, pravne pa le toliko kolikor jih po vidnosti udeležbe lahko spoznavajo za odgovorne pri posledici.

Naša razmišljanja o vlogi vpletenosti pa gredo dlje od fizičnega prispevanja in skušajo njihovo problematiko obravnavati širše in globlje predvsem na področju psihičnosti in drugih manj vidnih, toda zapletenih in prikritih vplivov. Pri tem gre le za poskus, ki izhaja iz enega samega induktološkega raziskovanja, zato je gotovo začetniško in kot tako elementarno, pomanjkljivo in nedorečeno. Nekatere druge podobne stroke se s tipološkimi klasifikacijami ukvarjajo od kar obstajajo posamezna področja in pri tem uporabljajo najrazličnejša psihološka, sociološka, komunikološka, organizacijska, ekonomska in druga spoznanja.

Prvi poskus s tega področja je zato nič več kot skromna pobuda za razvoj znanja tudi v induktološki tipološki klasifikaciji. Le-ta naj bi razvijala znanje o človeškem deviantnem vedenju tudi s te plati, morebiti podobno kot v viktimologiji in kriminologiji.

LITERATURA

Tu je navedena le literatura, ki zadeva ta sestavek, sicer pa je seznam virov, ki so bili uporabljeni priložen elaboratu raziskave.

1. Musek, Janek: **Psihologija osebnosti**, 1977, 202 strani.

2. Pečar, Janez: »Induktologija«, znanje o vplivanju na kazensko dvojico, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 35, 1984. 4, s. 299—311.

3. Sheleff, Leon: **The Innocent Bystander**, 1978, 223 strani.

4. Vloga vpletenih v viktimološko/kriminodinamiki »kazenske dvojice« Ljubljana, Inštitut za kriminologijo, raziskava št. 65, 1984, tipkopis 300 strani.

UDC 343.9.018.3
343.938

An Attempt of Typological Classification of the Involved (the Inductors) in a »Penal Couple«

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology

Relationship between the criminal and the victims are frequently influenced by the third party or the so-called »involved« or »inductors«. Consequently, this research field should be called »inductology«. Contributions of inductors are according to the etiology and in terms of types of incidence and significance, degrees and forms of participation and their diversity, so significant that they ought to be studied from the viewpoint of a typological classification as well. Research on the involved (the inductors) points to the following possible typology:

— according to the normative aspect (instigators, aiders, and organisers),

— according to the relation towards the criminal couple or to either one of the criminal pair (those acting on one side or individual inductors, and those acting on both sides or common inductors, recidivists and strangers or casual inductors),

— according to the contributions (pasive and active, indirect and direct, concealed and indefinite),

— according to the degree of culpability (innocent or without guilt contribution, consenting, accessory or even more guilty than the criminal himself).

— according to personal characteristics (aggressive, vindictive, cunning, feigning and alcohol addicted).

— according to the principal status roles towards the »pair« (family members, neighbors, friends and acquaintances, lovers, co-workers, etc.).

This attempt of classification is meant as an incentive for a typological classification which should develop in a similar way as offender typology was developed in criminology, and victim typology in victimology.